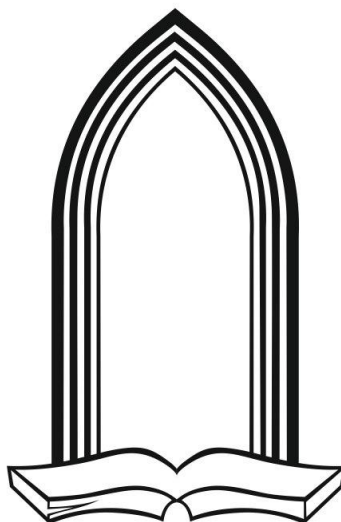

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
кафедра всесвітньої історії
Центр медієвістичних студій

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Для студентів стаціонарного і заочного відділень
історичних факультетів
спеціальності 014 середня освіта (освіта/педагогіка)
(лекційні, практичні заняття та самостійна робота)

Івано-Франківськ
2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
кафедра всесвітньої історії
Центр медієвістичних студій

Волощук Мирослав Михайлович

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

(лекційні, практичні заняття та самостійна робота)

Івано-Франківськ
2017

Упорядник:

М. М. Волощук, доктор історичних наук, професор

Рецензенти:

Л. В. Войтович, доктор історичних наук, професор (Львів)

А. Є. Стасюк, кандидат історичних наук (Галич – Івано-Франківськ)

Методичні рекомендації розраховані на вивчення і засвоєння курсу історії Середніх віків студентами історичних факультетів стаціонарного і заочного відділень, які навчаються за спеціальністю 014 середня освіта (історія).

Специфіка цього видання в тому, що значна частина запропонованих автором до вивчення студентами питань синхронізована зі шкільним курсом середньовічної історії та передбачає підготовку майбутнього вчителя згідно із сучасними вимогами освітнього процесу. Це дозволить студентам розробити й адаптувати навички викладання цієї навчальної дисципліни у школі, глибше усвідомити суть перебігу основних подій, явищ і процесів Середньовічної історії (V–XV ст.). Окрім того, рекомендована до читання велика кількість опублікованої як української, так і зарубіжної наукової і навчальної літератури, передбачає розширення знань студентів в історіографії.

Навчально-методичний посібник також містить перелік головних для вивчення тем з історії Середніх віків, плани практичних занять, екзаменаційні питання, а також основні терміни.

*Рекомендовано до друку
вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»
від 7 вересня 2017 року, протокол № 1.*

© М. М. Волощук
© ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»
© Центр медієвістичних студій

ВСТУП

Історія Середніх віків – одна з найфундаментальніших вузівських навчальних дисциплін, котра хронологічно охоплює період історії V–XV ст. З інших предметів, які пропонують студентам найрізноманітніші напрями розвитку всесвітньої історії, Середньовіччя чи не найскладніше, насичене хронологією, термінологією, власними назвами. Політична карта Європи і світу цього часу – одна з найяскравіших, часто змінюється в силу династичної, військово-політичної, релігійної чи іншої кон'юнктури. Континент за понад тисячолітню історію дізнався про десятки керівних династій, чимало систем світобачення і світосприйняття, зіткнення цілих цивілізацій. Звідси – особлива складність вивчення епохи. Для вчителя історії ЗОШ проблема полягає ще й в тому, що на відміну від Античної епохи, чи Ранньомодерної доби, Середньовіччя репрезентоване старими, головню, умовно «мертвими» в повсякденному усному вжитку, мовами: вульгарною латинською, середньо-грецькою, церковнослов'янською, верхньонімецьким діалектом, арабською, періодично гебрійською та ін. Специфіка пояснення дітям у школі такого кшталту строкатої історії завжди наштовхується на чималі перешкоди, які спробуємо спросити у даному конкретному випадку. Самих лише теоретичних знань, як часто є, не завжди виявляється достатньо. У цьому випадку варто володіти цілим арсеналом програмних та предметних компетентностей задля якісного і продуктивного викладання предмету у школі.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ»

Мета та цілі курсу опираються на освітню програму першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за галуззю знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (Історія) у ДВНЗ «*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*», програмові вимоги, що включають перелік найосновніших тем, які обговорюватимуться на лекціях, готуватимуться студентами на практичних, або ж виконуватимуться як самостійна робота (конспект монографій, творчі виступи, есе, мультимедійні презентації тощо). Однак під час навчання тематика модуля може змінюватися залежно від напрямку розвитку викладання предмету. Усестороннє опрацювання запропонованих тем має надати студентові не лише широкую базу знань із окресленого предмета, а й закріпити відповідні практичні навички, допомогти опанувати і застосувати загальні засади методології наукової та професійної педагогічної діяльності за спеціальністю Середня освіта (Історія).

Завдання: ознайомити студентів із політичною, соціально-економічною, освітньо-культурною, релігійною історією Середніх віків V–XV ст.; навчити використовувати в професійній і соціальній діяльності знання середньовічної історії, порівнювати їх із українською історією; виробити в студентів навички самостійних оцінок і власних суджень щодо розглянутих історичних проблем. Одним з головних завдань курсу є формування в молодого покоління суспільної свідомості, культури, моралі, самостійного творчого мислення, вироблення патріотичної орієнтації, прагнення до самореалізації.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

- володіти знаннями із предметної області майбутньої професії, необхідними для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Знати і розуміти основні концепції, теорії та етапи розвитку історії, в цілому і середньовічної історії, зокрема, теоретичні основи правової та

економічної наук, теоретичні і практичні основи навчання історії і суспільствознавчих предметів ін.; орієнтуватися на їх сучасні досягнення.

- знати термінологію та наукову періодизацію предмету
- розуміти та інтерпретувати вивчений матеріал у вербальній і невербальній формах різного обсягу й складності, дотримуючись грамотності
- здійснювати аналіз, синтез ін., мати сформоване критичне мислення
- використовувати знання, уміння і навички із дисциплін фундаментальної та професійної підготовки для розв’язання конкретних задач у професійній діяльності учителя історії і суспільствознавчих предметів.
- самостійно оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції у державі та світі, дотримуючись принципів наукової об’єктивності й неупередженості, а також освітні проблеми, пропонувати способи їх розв’язання, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв’язання власних та суспільних проблем; формувати політичну культуру, ініціативу і підприємливість
- вести пошукову роботу в галузі історії Середніх віків, а також здійснювати наукові і науково-педагогічні дослідження, методики викладання історії, історичного краєзнавства; застосовувати міждисциплінарний підхід.
- застосовувати професійний і творчий потенціал як в інтересах українського суспільства (в освітній і соціальній сферах суспільного життя), так і для самореалізації особистості; розуміти проблематику ролі й місця людини в історичному процесі
- вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання на заняттях з історії Середніх віків компетенції, усвідомлювати призначення професійної діяльності вчителя історії і суспільствознавчих предметів, а також потреби систематично підвищувати професійну кваліфікацію через навчання впродовж життя.

Форми та різновиди самостійної роботи (компетентності)

1. Робота з першоджерелом (належить до лінгвістичної, інформаційно-цифрової, загальнокультурної компетентності, у цілому – навчання вчитися)

Студент отримує фрагмент джерела на староболгарській (церковнослов’янській), латинській мовах доби Середньовіччя (оригінал або вже відчитана його версія – у випадку тексту на латині) задля типологізації, встановлення авторства та часу написання, вичленення незнайомої термінології (власні назви – імені, предикати, прізвиська осіб, географічні локоніми й хороніми, спеціальні поняття – уряди, адміністративну номенклатуру, етнічними тощо) та її пояснення, а також коментаря отриманого фрагмента джерела. Такий навик буде корисним під час прищеплення учням розуміння елементів наукової роботи, ознайомлення із живою історією, проникнення в її найпотаємніші глибини

2. Реферований переклад статті з іноземної мови (лінгвістична, інформаційно-цифрова, загальнокультурна компетентність, навчання вчитися, а також низка фахово-предметних: наявність системи знань із предметної області майбутньої професії, наявність основних теорій та концепцій сучасної історіографії, джерелознавства, здійснення джерелознавчого та історіографічного аналізу зібраної інформації)

Студент отримує на переклад, із власної ініціативи запропонованої іноземної мови, наукову статтю або фрагмент монографії обсягом не більше 15 сторінок, які повинен перекласти

близько до тексту в учнівському зошиті, здійснивши чіткий бібліографічний її опис та перекладені сторінки. Така форма роботи не тільки виховує культуру спілкування (невербального) іноземною мовою, а й виховує у студентів знання в галузі зарубіжної історіографії, наукову етику ведення конспекту, здатність застосовувати сучасні методи і освітні технології (*online* переклади, новітні для цього гаджети тощо).

3. Опрацювання спеціалізованої музейної експозиції (належить до комунікативної, соціальної і громадянської, загальнокультурної компетентностей, у цілому – навчання вчитися)

Студент із цією метою самостійно відвідує музей, у якому присутні спеціалізовані тимчасові медієвістичні виставки або стаціонарні покази. Його завдання передбачає опрацювання та класифікацію цієї експозиції за характерними критеріями побаченого, наприклад: війна, побут і повсякдення, господарство і ремесла, світ релігійних уявлень і міфологія, освіта і наука, символи влади та ін. Прикінцевим варіантом підготовки є розгорнутий конспект та усний виступ. Вітається мультимедійна презентація. Такого роду робота важлива для частішого залучення дітей відвідувати музеї, вміння пояснити експозицію, дати чіткий розлогий, а головне, цікавий коментар до будь-якого артефакту, прививати висококультурні цінності, вміти логістично грамотно побудувати такі відвідини музею, знати головні тематичні музеї світу, Європи і України (свого краю)

4. Археологічний артефакт (належить до лінгвістичної, інформаційно-цифрової, компетентності, компетентності у природничих науках та технологіях, загальнокультурної та екологічної компетентностей, у цілому – навчання вчитися)

У цьому випадку студент має справу із живим світком матеріальної минувшини – окремим археологічним артефактом (музейний експонат, приватна власність, підйомний матеріал під час польових досліджень, тощо). За допомогою інструментарію спеціальних історичних (далі – СІД) дисциплін та даних археології він має навчитися атрибутувати цей предмет дослідження, датувати, пов'язати із чітким колом осіб та пояснити його використання, зіставити і порівняти з іншими типологічно схожими артефактами, вміти встановити його вартість, відчитати на ньому напис, перекласти його та відкоментувати. Дитина зможе відчувати «дух епохи», торкнутися своїми руками до «живої історії», а відтак ще більше полюбити її, коли матиме справу, хоча б час від часу, із такими елементами занять. Сучасні технології дадуть змогу студенту такого роду завдання проводити *online* (інклюзивна освіта), застосовувати новітні гаджети тощо. Відвідини археологічних досліджень виховає в учнів розуміння важливості дбати про екологію краю, грамотного ведення такого роду студій.

5. Спеціалізована бібліографія (належить до циклу компетентностей за предметом, бо дає змогу студенту виробити систему знань основних теорій і концепцій сучасної історіографії, джерелознавства, здійснення джерелознавчого і історіографічного аналізу зібраної інформації. Сюди ж відносимо лінгвістичну компетентність, навчання вчитися, загальнокультурну компетентність)

З метою вироблення навичку проведення наукових студій студент повинен навчитися грамотно складати бібліографічний опис видань на різну тематику. З цією метою пропонується компонування в окремому конспекті списку джерел кількістю до 50 позицій з довільно обраною студентом теми. При цьому бібліографія не обов'язково мусить бути лише українською мовою. Особливо корисним цей елемент роботи є при підготовці учнів до шкільних, регіональних та всеукраїнських олімпіад і конкурсів з історії, Малої Академії наук тощо, коли учень разом зі своїм

вчителем повинні грамотно і з елементами наукової складової підготувати перше наукове дослідження

6. Розробка медієвістичного туристичного маршруту (комунікативна компетентність, лінгвістична, громадянська, загальнокультурна компетентність, навчання вчитися та здорового способу життя, поєднана із низкою фахових)

Збір та обробка даних про перелік медієвістичних пам'яток тієї чи іншої частини нашого краю і держави мають допомогти студентові скласти мапу туристичного маршруту, чітко прописати логістику та кошторис витрат поїздки, рекламу, екскурсійну програму й дозвілля (тут присутні навички підприємницької діяльності, міждисциплінарні підходи до справи, здатність керувати групами людей та вміння себе поводити в колективі). Окреслений елемент повинен дозволити краще зрозуміти організацію і проведення пішохідних, велосипедних чи автобусних екскурсій, особливо пам'ятками, котрим властива середньовічна історія. Через участь у таких екскурсіях дітьми (і вчителями школи, батьками дітей також) краще засвоюється навчальний матеріал, розвивається любов до рідного краю та його історії, загальнокультурні цінності, почуття патріотизму, свого статусу у суспільстві та вагомості власної професійної діяльності, а водночас застосування вчителем на практиці як теоретичних, так і практичних знань, вмінь, навичок, а також здатності до розуміння теоретичних і практичних засад економічної науки та підприємницької діяльності, основних особливостей сучасної світової та національної економіки, формування економічної грамотності і підприємливості.

7. Термінологічний диктант (належить до лінгвістичних, загальнокультурних компетентностей, але, насамперед, має стосунок до формування фахово-предметних)

Під час практичного заняття студент отримує комплекс середньовічних термінів, які має вміти розлого пояснити (чимало з них латинського, грецького, арабського та іншого походження), датувати (використовуються компетентності у СІД та міждисциплінарні підходи) та чітко пов'язати з конкретними історичними подіями (причинно-наслідкові зв'язки, наявність системи знань основних теорій і концепцій сучасної історіографії, джерелознавства, здійснення джерелознавчого та історіографічного аналізу зібраної інформації; вміння їх критично аналізувати, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості), назвавши джерело чи комплекс джерел, в яких вони згадуються. Понятійно-категоріальний апарат доби Середньовіччя – один із найбільш насичених, а відтак потребує від майбутнього вчителя кращого і простішого засвоєння з метою доступнішого пояснення учням школи.

8. Коментування документального та художнього історичного кіно (інформаційно-цифрова компетентність, навчання вчитися, загальнокультурна та низка фахових компетентностей)

Завдання студента передбачатиме складення фахового історичного коментаря до довільно обраного документального та художнього історичного фільму на тему вітчизняного чи європейського Середньовіччя, вичленення в сюжеті історичної правди і режисерського вимислу (із добіркою пристосування предметних компетентностей, утім міждисциплінарного характеру: здатність усвідомлювати та інтерпретувати вивчене, формувати й науково аргументувати власну позицію, брати активну участь у дискусіях; здатність порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей), локалізацію місцевості розгортання ключових подій, датування їх, встановлення головних героїв, окреслення побуту та повсякдення тощо.

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

У Державному вищому навчальному закладі *«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»* знання студентів оцінюються за п'ятибальною шкалою. Знання з історії Середніх віків мають наступну шкалу:

«5» балів – знання студентів відмінні. Задля отримання такого балу студент повинен бездоганно володіти знаннями із предметної області майбутньої професії, необхідними для роботи в навчальних закладах середньої освіти, знати і розуміти основні концепції, теорії та етапи розвитку історії Середньовіччя, орієнтуватися на їх сучасні досягнення, знати термінологію та наукову періодизацію предмету, розуміти та інтерпретувати вивчений матеріал у вербальній і невербальній формах різного обсягу й складності, дотримуючись грамотності, здійснювати аналіз, синтез ін., мати сформоване критичне мислення, використовувати знання, уміння і навички для розв'язання конкретних задач у професійній діяльності учителя історії і суспільствознавчих предметів. Студент має дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, вміти вести пошукову роботу в галузі історії Середніх віків, а також здійснювати наукові і науково-педагогічні дослідження, застосовувати міждисциплінарний підхід. Студент має вміти застосувати власний професійний і творчий потенціал, розуміти проблематику ролі й місця людини в історичному процесі, вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання на заняттях з історії Середніх віків.

«4» бали – знання студентів добрі.

Студент повинен володіти хорошими знаннями із предметної області майбутньої професії, необхідними для роботи в навчальних закладах середньої освіти, орієнтуватися на сучасні здобутки медієвістики, знати основи термінології та наукової періодизації предмету, здійснювати аналіз і синтез тем навчальної дисципліни, мати сформоване критичне мислення. Студент має дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості.

«3» бали – знання студентів задовільні.

Студент повинен володіти посередніми знаннями із предметної області майбутньої професії, необхідними для роботи в навчальних закладах середньої освіти, орієнтується, але допускає помилки у сучасних здобутках медієвістики, слабо володіє термінологією та науковою періодизацією предмету, погано аналізує і синтезує теми навчальної дисципліни, не володіє критичним мисленням.

«2» бали – знання студентів незадовільні із дозволом повторного складання предмету.

Вказані бали отримують за незнання навіть основного інформативного навантаження з навчального предмету. Студенти, які отримують такий бал, володіють найбільш загальними знаннями з теми, що вивчається. Вони допускають грубі помилки, даючи аналіз ситуації, яка вивчається, не орієнтуються у хронології і не оперують термінологічним словником.

«1» бал – знання студентів незадовільні із обов'язковим повторним слуханням курсу.

Вище наведений бал свідчить про повне і цілковите незасвоєння курсу історії Середніх віків.

Такий принцип оцінювання притаманний усім видам аудиторних занять (семінарських, самостійних, контрольних та ін.) та індивідуальної роботи студентів.

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль I)

1. Хронологічні рамки і періодизація західноєвропейського Середньовіччя.
2. Предмет, мета і завдання з вивчення історії Середніх віків у ЗОШ.
3. Найважливіші джерела з історії раннього Середньовіччя (V – початок XI ст.). Що повинен знати вчитель?
4. Господарське життя та суспільний лад германців за даними Юлія Цезаря, Публія Корнелія Тацита та археологічних досліджень. Як сучасна кіноіндустрія відобрає світ германців?
5. Релігійні вірування давніх германців. Ілюстрації підручників та музейна реальність.
6. Причини, передумови та процес занепаду і загибелі Західної Римської імперії.
7. Вестготське королівство. *«Вестготська правда»*.
8. Вандало-Аланське королівство. Світ релігійних вірувань.
9. Бургундське королівство. *«Бургундська правда»*.
10. Остготське королівство. Правління Теодоріха
11. Англосаксонські королівства на Британських островах. Гептархія
12. Лангобардське королівство на сторінках *«Історії»* Павла Диякона. *«Едикт»* короля Ротарі.
13. Утворення держави франків на чолі з Хлодвігом: з *«Історії»* Григорія Турського.
14. Господарське життя франків за даними *«Салічної правди»*.
15. Суспільний устрій франків за даними *«Салічної правди»*.
16. Франкська община та її еволюція у VI–VIII ст. Алод. Капітулярії Меровінгів і Каролінгів.
17. Послаблення центральної влади при спадкоємцях Хлодвіга. Роздроблення держави франків на основі *«Історії»* Григорія Турського та *«Хроніки»* Фредегара.
18. Бенефіційна реформа Карла Мартелла. Перші зіткнення з арабським світом.
19. Зростання держави франків за Карла Великого. Із *«Життєпису»* Ейнгарда і Лоршських анналів.
20. Розвиток феодальних відносин у державі Каролінгів. Сен-Жерменський поліптих та капітулярії Каролінгів.
21. Структура феодальної вотчини при Каролінгах. Із *«Капітуляція про помістя»*.
22. Політична організація Каролінгської держави.
23. *«Каролінгське відродження»*. Діяльність *«Академії»*. Алкуїн.
24. Становище християн на рубежі Античності та Середніх віків. Місце Церкви в структурі Римської імперії.
25. Становлення ранньосередньовічної християнської догматики. Вселенські Собори.
26. Проблеми з вивчення історії Церкви в школі. Сучасні гендерні студії та їхні загрози учнівській молоді.
27. Діяльність та вчення Західних і Східних Отців Церкви.
28. Ранньохристиянські єретичні рухи.
29. Християнізація варварських народів. Місце та роль Церкви в «новій Європі» після занепаду Західної Римської імперії.
30. Виникнення чернецтва. Статут святого Бенедикта.
31. Становище Церкви в імперії Каролінгів. Королівські капітуляції.
32. Папство і Західна Церква у другій половині IX – середині XI ст.
33. Становище Католицької Церкви в державі Каролінгів.
34. Церковний розкол 1054 р.: причини, хід і наслідки.

Тема 1: Проблеми джерелознавства доби раннього Середньовіччя.

План.

1. Що таке середньовічне джерело та як його вивчати у школі?
2. Характер виникнення і структура середньовічного джерела.
3. Класифікація і типологія середньовічних документів.
4. Головні джерела з історії західноєвропейського Середньовіччя V–XI ст.
 - а) наративи;
 - б) актовий матеріал;
 - в) епістолярна спадщина, художня література.

Джерела і література:

1. Блок М. Апология истории или ремесло историка. Издание второе, дополненное. Москва, 1986.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ, 2000.
3. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.
4. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. Ленинград, 1955.
5. Памятники средневековой латинской литературы IV–VII вв. / [отв. ред. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров]. Москва, 1998.
6. Памятники средневековой латинской литературы VIII–X вв. / [отв. ред. М. Л. Гаспаров]. Москва, 2006.
7. Памятники средневековой латинской литературы X–XI вв. / [отв. ред. М. Л. Гаспаров]. Москва, 2011.
8. Хрестоматія з історії середніх віків : в 3 т. / [за ред. М. П. Граціанського і С. Д. Сказкіна]. Київ, 1952.
9. Хрестоматія по истории международных отношений / [составитель Д. В. Кузнецов]. Благовещенск, 2013. Кн. 2 : Средние века.
10. Хрестоматія по истории средних веков : в 3 т. / [под ред. С. Д. Сказкина]. Москва, 1961.

Тема есе: «Франкська королівська канцелярія у VI–IX ст.».

Тема 2: Суспільний лад франків за «Салічною Правдою» («Lex Salica»).

План.

1. «Салічна Правда» («Салічний Закон») як історичне джерело. Що треба про нього знати учневі?
2. Господарство франків кінця V – початку VI ст.
3. Форми землеволодіння і землекористування у франків. Алод.
4. Еволюція франкської общини часів династії Меровінгів. Марка.
5. Соціальна і майнова диференціація у франків та соціальні зміни у галло-римському населенні.

6. Політичний устрій у франків на початку VI ст. за шкільними підручниками у Європі та Україні.

Джерела:

1. Салическая Правда / [пер. с латинского Н. П. Грацианского]. Москва, 1950.
2. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.

Література:

3. де Болье М–А. П. Средневековая Франция / Перевод с французского Н. И. Озерской. Москва, 2006.
4. Грацианский Н. П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. Москва, 1960.
5. Грацианский Н. П. К толкованию термина «villa» в Салической правде // Средние века. – 1946. Вып. 2. С. 59–73.
6. Колесницкий И. Ф. Феодалное государство в VI–XV вв. Москва, 1967.
7. Корсунский А. Р. Раннефеодальное государство и формирование феодальной собственности в Западной Европе. Москва, 1970.
8. Мильская Л. Т. Аллод в системе феодального землевладения // Средние века. 1987. Вып. 50. С. 173–184.
9. Неусыхин А. И. Новые данные по источниковедению «Салической Правды» // Средние века. 1960. Вып. 17. С. 394–409.
10. Неусыхин А. И. Новые данные по источниковедению «Салической Правды» // Средние века. 1962. Вып. 21. С. 38–54.

Тема есе: «Система оподаткування франків за «Салічною Правдою».

Тема 3: Процес феодалізації франкського суспільства у VII–X ст.

План.

1. «Капітулярій про помістя», як історичне джерело. Наскільки вивчення проблем селянства відрізнялося у шкільній освіті СРСР і України.
2. Поява залежного селянства. Місце та роль в даному процесі прекарних відносин патронату-комендації, системи бенефіціїв. Феодальна рента та її характер
3. Зростання феодальної земельної власності, її форми та характер. Феодальна ієрархія та васалітет при останніх Меровінгах та перших Каролінгах.
4. Імунітет та його роль у процесі феодалізації франків.
5. Організація управління великою феодальною вотчиною.

Джерела:

1. Григорий Турский. История франков / [издание подготовила В. Д. Савукова]. Москва, 1987.
2. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.

3. Хрестоматия по истории средних веков : в 3 т. / [под ред. С. Д. Сказкина]. Москва, 1961. Т. 1.

Література:

4. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації. Львів, 2002.
5. Бессмертный Ю. Л. Северофранцузский серваж (к изучению общего и особенного в формировании феодальной зависимости крестьян) // Средние века. 1971. Вып. 33. С. 90–115.
6. Бессмертный Ю. Л. Структура крестьянской семьи во Франкской деревне IX в. Данные антропонимического анализа Сен-Жерменского полиптика // Средние века. 1983. Вып. 43. С. 32–50.
7. Блок М. Феодальне суспільство. Київ, 2002.
8. де Болье М–А. П. Средневековая Франция / Перевод с французского Н. И. Озерской. Москва, 2006.
9. Дюби Ж. Средние века (980–1460): от Гуго Капета до Жанны д'Арк / перевод с французского Г. А. Абрамова, В. А. Павлова. Москва, 2001.
10. Колесницкий И. Ф. Феодальное государство в VI–XV вв. Москва, 1967.
11. Корсунский А. Р. Раннефеодальное государство и формирование феодальной собственности в Западной Европе. Москва, 1970.
12. Михаловская Н. С. Каролингский иммунитет // Средние века. 1946. Вып. 2. С. 135–154.
13. Серовайский Я. Д. О путях формирования феодальной собственности на леса и пастбища во франкском государстве // Средние века. 1971. Вып. 33. С. 61–80.
14. Серовайский Я. Д. Права франкских королей на лес и развитие феодальной собственности // Средние века. 1987. Вып. 50. С. 212–220.

Тема есе: «Франко-арабські стосунки VIII–IX ст.».

Перелік основних понять і термінів до курсу історії Середніх віків (Модуль І)

Тема 1: Проблеми джерелознавства історії Середніх віків.

Хроніка
Булла
Аннали
Диплом
Формула

Літопис
Капітулярій
Хартія
Ордонанс
Агіографія

Тема 2: Суспільний лад франків за даними «Салічної правди».

Алод
Марка
Вергельд
Солід
Тунгін

Граф
Королівський співтрапезник
Титул
Денарій
Рейпус

Тема 3: Процес феодалізації франкського суспільства VII–X ст.

Прекарій	Патронат
Комендація	Бенефіцій
Васалітет, васал, сеньйор	Феод (лен)
Васально-ленна система	Феодальна драбина
Феодалізм	«Врівноважений синтез»
Імунітет	Інкастеламенто
Феодальна вотчина (сеньйорія)	Манс
Феодальна рента	Колон
Домен	Серв
Натуральне господарство	Майорес

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль II)

1. Виникнення Східної Римської (Візантійської) імперії.
2. Учніський кейс-порівняння Західної та Східної Римської (Візантійської) імперій.
3. Специфічні риси раннього візантійського суспільства. Вплив християнства.
4. Політична система Східної Римської (Візантійської) імперії (IV – середина VII ст.).
5. Східна Римська (Візантійська) імперія за Юстиніана I (образ імператора в шкільних підручниках)
6. Повстання «Ніка» у Східній Римській (Візантійській) імперії.
7. Особливості генезису феодалізму у Східній Римській (Візантійській) імперії.
8. Аграрний лад Східної Римської (Візантійської) імперії за даними «Землеробського закону».
9. Міста Східної Римської (Візантійської) імперії.
10. Іконоборство у Східній Римській (Візантійській) імперії VIII–IX ст.
11. Селянсько-плебейська ересь павликіан.
12. Повстання під проводом Фоми Слов'янина.
13. Соціальні зміни у Східній Римській (Візантійській) імперії наприкінці IX–XII ст. Феодалізаційні зміни.
14. Міжнародне становище та зовнішня політика Східної Римської (Візантійської) імперії X–XII ст.
15. Східна Римська (Візантійська) імперія і Русь у IX – початку XII ст. за «*Повѣстью вѣрѣнныхъ лѣтъ*».
16. Суспільство скандинавів у VI–VIII ст. Серіал «*Вікінги*», як метод викладання теми у ЗОШ.
17. «Епоха вікінгів» у Європі за даними франкських джерел. Аббон. «*Три книги про війни міста Парижа з норманами*».
18. Становлення феодальних відносин у країнах Північної Європи.
19. Розвиток культури країн Північної Європи доби раннього середньовіччя. Саги, як історичне джерело.
20. Завершення процесу феодалізації у державі франків часів династії Капетингів.
21. Політичний устрій держави франків за перших Капетингів. Із «*Хроніки*» Рікера.
22. Політичний розвиток Італії у другій половині VIII–X ст.
23. Формування феодальних відносин в Італії. Регіональні особливості процесу.
24. Італійські міста VIII–X ст. Веб-мандрівка містами Апенін.
25. Арабське завоювання Вестготського королівства. Мусульманське володарювання на території Піренейського півострова.
26. Виникнення іспано-християнських держав і початок Реконкісти.
27. Культурне піднесення арабської ал-Андалуз (VIII–X ст.).
28. Виникнення єдиного Німецького королівства.
29. Соціальні відносини у Німеччині у IX – на початку XI ст.: Павійська конституція 1037 р.
30. Утворення Німецької імперії. Італійські кампанії Оттонів.
31. «*Оттонове відродження*». Діяльність Герберта.
32. Імперська Церква у Німеччині (X – початок XI ст.): із імперських капітуляріїв та поліптиків.
33. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст. Із «*Хронік*» Гельмонда і Тітмара Мерзербурзького.

34. Виникнення середньовічних міст як центрів розвитку ремесла і торгівлі. Чому цех – важливий елемент розвитку міста: запитальник для учня?
35. Міське ремесло, його характер та організація. Зародження цехів.
36. Боротьба міст з феодалами. Форми міського самоврядування.
37. Генезис ранньосередньовічної західноєвропейської культури (кінець V – середина VII ст.).

Тема 1: Виникнення та розвиток західноєвропейського середньовічного міста.

План.

1. Міські хартії, як історичне джерело. Що повинен про середньовічне місто знати учень?
2. Соціально-економічні та історичні передумови появи середньовічних міст в країнах Європи доби раннього та класичного Середньовіччя.
3. Боротьба європейських міст за незалежність (на прикладі західноєвропейських міст).
4. Міське право і види міського самоврядування (приклад міського самоврядування з історії населеного пункту школи).

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя: Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.
2. Средневековое городское право XII–XIII вв. Сборник текстов / [под ред. С. М. Стама]. Саратов, 1989.
3. Стоклицкая-Терешкович В. В., Плешкова С. Л. Средневековые города в Западной Европе в XI–XV вв. Сборник источников. Москва, 1989.
4. Фрейбургское городское право // Средневековый город. Саратов, 1978. Вып. 4. С. 196–206.
5. Фрейбургское городское право // Средневековый город. Саратов, 1981. Вып. 6. С. 183–187.

Література:

6. Город в средневековой цивилизации Западной Европы : в 2 т. / [отв. ред. А. А. Сванидзе]. Москва, 1999. Т. 1 : Феномен средневекового урбанизма.
7. Город в средневековой цивилизации Западной Европы : в 2 т. / [отв. ред. А. А. Сванидзе]. Москва, 1999. Т. 2 : Жизнь города и деятельность горожан.
8. История Европы : в 6 т. Москва, 1992. Т. 2 : Средневековая Европа.
9. Левицкий Я. А. Города и городское ремесло в Англии в X–XII вв. Москва, 1960.
10. Рутенбург В. И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения: Очерки. Ленинград, 1987.
11. Стам С. М. Складывание социальной структуры средневекового города // Средние века. 1971. Вып. 34. С. 256–273.
12. Стоклицкая-Терешкович В. В. Основные проблемы истории средневекового города. Москва, 1960.
13. Хачатурян Н. А. Город в системе феодальной формации // Вопросы истории. 1983. № 1. С. 69–84.

Тема есе: «Магдебурзьке право міст Галицької землі XIV–XVIII ст.»

Тема 2: Ремісничі цехи та їх розвиток у середньовічному місті.

План.

1. Цехові статuti, як історичне джерело. Чому цех – важливий елемент розвитку міста: запитальник для учня.
2. Причини та передумови виникнення цехів.

3. Соціально-економічна структура цехів, характер цехового виробництва. На прикладі країн так званої «Старшої Європи».
4. Соціальна боротьба у цехах, її причини, характер та наслідки.

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя: Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.
2. Практикум по истории средних веков / [сост. М. Л. Абрамсон и др.]. Москва, 1967.
3. Регистры ремесел в торговле Парижа // Средние века. 1957. Вып. 10. С. 306–340.
4. Регистры ремесел в торговле Парижа // Средние века. 1958. Вып. 11. С. 171–200.

Література:

5. Ревуненкова Н. В. О свободном ремесле в городах Южной Франции XIII–XIV вв. // Средние века. 1962. Вып. 21. С. 26–48.
6. Рутенбург В. И. Средневековый город и его эволюция // Средние века. 1971. Вып. 34. С. 66–70.
7. Соколов Н. П. Венецианские цехи в XIII–XIV вв. // Средние века. 1959. Вып. 15. С. 102–134.
8. Стоклицкая-Терешкович В. В. Основные проблемы истории средневекового города. Москва, 1960.
9. Стоклицкая-Терешкович В. В. Проблемы многообразия средневекового цеха на Западе и на Руси // Средние века. 1951. Вып. 3. С. 74–103.
10. Тимофеева Е. Т. Развитие цехового ремесла и торговли в городах Северо-восточной Франции в XII–XIII вв. // Средние века. 1959. Вып. 14. С. 92–104.

Тема есе: «Цехове ремесло та спеціалізація міста Станиславова XVII–XVIII ст.».

Тема 3: Країни Піренейського півострова в середині VIII – середині XI ст.

План.

1. Джерела проблематики.
2. Арабське завоювання Вестготського королівства.
3. Мусульманське володарювання на території Піренейського півострова.
4. Виникнення іспано-християнських держав і початок Реконкісти.
5. Соціально-економічний і політичний розвиток:
 - а) Астуро-Леонського королівства;
 - б) королівства Каталонія;
 - в) королівства Наварра;
 - г) Арагонського королівства.

Тема есе: «Міжетнічні відносини на Піренейському півострові XI–XIII ст.».

Джерела:

1. Вестготская правда (книга приговоров) Латинский текст. Перевод. Исследование / [общая ред. О. Ауоров, А. Марей]. Москва, 2012.

Література:

2. Альтамира-и-Кревеа Р. История Испании / [под ред. З. Мосиной]. Москва, 1951.
3. Варьяш О. И., Черных А. П. Португалия : дороги истории. Москва, 1990.
4. Корсунский А. Р. Готская Испания. Москва, 1969.
5. Клауде Д. История вестготов. Санкт-Петербург, 2002.
6. Корсунский А. Р. История Испании IX–XIII вв. Москва, 1976.
7. Леви-Провансаль Э. Арабская культура в Испании. Общий обзор. Москва, 1967.
8. Проблемы испанской истории. Москва, 1984.
9. Сурдель Д., Сурдель Ж. Цивилизация классического ислама. Екатеринбург, 2006.
10. Циркин Ю. Испания от античности к средневековью. Санкт-Петербург, 2010.

Тема 4: Проблеми розвитку культури доби раннього Середньовіччя.**План.**

1. Проблема генезису середньовічної культури в історіографії.
2. «Каролінзьке відродження».
3. Культурне піднесення арабської Іспанії (VIII–X ст.).
4. «Оттонове відродження».
5. Розвиток культури країн Північної Європи доби раннього середньовіччя.

У формі **індивідуального заняття**: «Література (за шкільним підручником). Мистецтво (музеї, які варто відвідати учневі школи). Філософія»

Тема есе: «Вплив римської спадщини на формування ранньосередньовічних культурних традицій Західної Європи».

Література:

1. Городская культура. Москва, 1984.
2. Гуревич А. Я. Избранные труды. Культура средневековой Европы. Санкт-Петербург, 2007
3. Гуревич А. Я. Избранные труды. Средневековый мир. Санкт-Петербург, 2007.
4. Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Москва, 1989.
5. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. Москва, 1990.
6. Культура и общество в средние века. Москва, 1987.
7. де Гофф Ж. Интеллектуалы в средние века. Санкт-Петербург, 2003.
8. Из истории культуры средних веков и Возрождения. Москва, 1976.
9. Культура и искусство средневекового города. Москва, 1984.
10. Словарь средневековой культуры / [под общ. ред. А. Гуревича]. Москва, 2003.
11. Фоссье Р. Люди средневековья. Санкт-Петербург, 2010.

**Перелік основних понять і термінів
до курсу історії Середніх віків (Модуль II)**

Тема 1: Проблема виникнення та розвитку середньовічного міста.

Магдебургія	Дитинець
«Маркова теорія»	«Вотчинна теорія»
Вал	Фортифікація
Донжон	Бійниця

Тема 2: Зародження та діяльність середньовічного цеху XI–XIV ст.

Підмайстер	Гільдія
Шедевр	Цеховий статут

Тема 3: Країни Піренейського півострова доби раннього Середньовіччя

Циркумцелліони	Магриб
Гулями	«Єврейська змова»
Коран	Андалузія
Реконкіста	Емірат

Тема 4: Культура доби раннього Середньовіччя.

«Каролінгське відродження»	Романський стиль
«Оттонове відродження»	Фреска
Мозаїка	Рубрика

Екзаменаційні білети з історії Середніх віків (Модуль І–ІІ)

Екзаменаційний білет №1.

1. Хронологічні рамки та періодизація історії західноєвропейського Середньовіччя. Шкільний досвід України та країн Європи.
2. Виникнення держави франків на чолі з Хлодвігом.
3. Дайте характеристику ранньохристиянським єретичним рухам.
4. Поясніть термін «Алод».
5. Падіння Західної Римської імперії: 418; 450; 476; 486.

Екзаменаційний білет №2.

1. Джерела з історії раннього Середньовіччя (V–XI ст.). Що таке середньовічне джерело та як його вивчати у школі?
2. Остготське королівство.
3. Дайте характеристику «*Статутіві*» святого Бенедикта.
4. Поясніть термін «*Вергельд*».
5. Правління династії Меровінгів у Франкській державі: 418–589; 450–689; 486–751; 520–891.

Екзаменаційний білет №3.

1. Аварський каганат. Утворення і розвиток. Номади Європи у шкільних підручниках.
2. Франкська община та її еволюція у VI–VII ст. Алод.
3. Охарактеризуйте діяльність Отців Церкви.
4. Пояснять термін «*Марка*».
5. Правління династії Каролінгів у Франкській державі: 751–843; 777–1201; 814–1101; 855–906.

Екзаменаційний білет №4.

1. Бургундське королівство. Що про «велике переселення народів» пишуть у шкільних підручниках?
2. Християнізація варварських народів Західної Європи IV–VIII ст.
3. Коротко охарактеризуйте структуру феодальної вотчини при Каролінгах.
4. Поясніть термін «*Прекарій*».
5. Утворення першого варварського королівства на теренах Західної Римської імперії (Королівства Вестготів): 418; 516; 620; 750.

Екзаменаційний білет №5.

1. Особливості феодалізаційних процесів у Британії VIII–X ст.
2. Папство і Західна Церква у IX – на початку XI ст. Проблеми з вивчення історії Церкви в школі.
3. Стисло охарактеризуйте господарство франків за даними «*Салічної правди*».
4. Поясніть термін «*Патронат*».
5. Карл Мартелл: 618–648; 715–741; 853–896; 1001–1015.

Екзаменаційний білет №6.

1. Боротьба англосаксонських королівств з норманами VIII–X ст.
2. Утворення чернецтва. Кенобіти. Єреміти
3. Стисло проаналізуйте суспільний лад давніх германців за даними Юлія Цезаря. Кіно-досвід: давні германці.

4. Поясніть термін *«Комендація»*.
5. Роки понтифікату папи Льва I: 440–461; 627–665; 707–725; 827–865.

Екзаменаційний білет №7.

1. Готські та гунські завоювання в Західній Європі у кінці IV–V ст.
2. Вселенські собори. Становлення християнської догматики.
3. Стисло проаналізуйте суспільний лад давніх германців за даними Публія Корнелія Тацита. Кіно-досвід: давні германці.
4. Поясніть термін *«Васалітет»*.
5. Об'єднання англосаксонських королівств: 779; 829; 900; 902.

Екзаменаційний білет №8.

1. Лангобардське королівство. Що про «велике переселення народів» пишуть у шкільних підручниках?
2. Місце християнської Церкви у варварській Європі після падіння Західної Римської імперії.
3. Проаналізуйте дані античних авторів про господарське життя давніх германців у світлі сучасних археологічних досліджень.
4. Поясніть термін *«Імунітет»*.
5. Карл Великий (роки правління): 648–675; 768–814; 987–1003; 1015–1025.

Екзаменаційний білет №9.

1. Релігійні вірування давніх германців. Кіно-досвід: давні германці.
2. Вандадо-Аланське королівство.
3. «Каролінзьке відродження».
4. Поясніть термін *«Бенефіцій»*.
5. Верденський поділ імперії Карла Великого між його онуками: 648; 843; 954; 1054.

Екзаменаційний білет №10.

1. Становище християн на рубежі Античності і Середніх віків. Місце Церкви в структурі Римської імперії.
2. Бенефіційна реформа Карла Мартелла.
3. Стисло проаналізуйте причини падіння Західної Римської імперії. Світова музейна спадщина Римської цивілізації.
4. Поясніть термін *«Феод»*.
5. Роки понтифікату папи Григорія I: 590–604; 726–843; 945–1025; 1015–1122.

Екзаменаційний білет №11.

1. Вестготське королівство. Вестготська правда.
2. Політична організація Каролінгської держави.
3. Взаємовідносини Церкви і Держави в період Меровінгів і Каролінгів.
4. Поясніть термін *«Серв»* (досвід вивчення в підручниках СРСР і сучасної України).
5. Об'єднання Франкського королівства майордомом Австразії Піпіном Геристальдським: 621; 630; 687; 701.

Екзаменаційний білет №12.

1. Франко-арабська боротьба VIII–X ст.
2. Описання германців на сторінках праць Страбона, Плутарха, Діона Кассія, Амміана Марцеліна та інших античних істориків.
3. Дайте коротку характеристику англосаксонським королівствам у Британії. Як сучасна кіноіндустрія відображає світ германців Британії?
4. Поясніть термін «*Васально-ленна система*».
5. Битва при Суассоні. Заснування держави франків: 476; 486; 496; 511.

Екзаменаційний білет №13.

1. Вплив ранньохристиянської Церкви на формування світогляду та ментальності населення середньовічної Європи. Чому сучасні гендерні студії вивченню цих процесів?
2. Розкрийте суть соціальної та майнової диференціації у франків та зміни у галло-римському населенні V–VII ст.
3. Коротко проаналізуйте «*Правду*» короля Альфреда.
4. Поясніть термін «*Літи*».
5. Битва при Пуатьє. Перемога франків над арабами: 713; 732; 755; 788.

Екзаменаційний білет №14.

1. Типологія та класифікація середньовічних джерел. Що про це повинен знати вчитель історії?
2. Зовнішньополітична діяльність Карла Великого.
3. Дайте коротку характеристику англосаксонським «*Правдам*» VI–IX ст.
4. Поясніть термін «*Кенобіти*».
5. Правління імператора Лотаря: 814–843; 840–855; 906–937; 916–959.

Екзаменаційний білет №15.

1. Розкрийте політичний устрій у франків на початку VI ст.
2. Особливості феодалізації в англосаксів. Як сучасна кіноіндустрія відображає світ германців Британії?
3. Охарактеризуйте «*Канітулярій про помістя*», як джерело до вивчення великої феодальної вотчини у франків.
4. Дайте визначення терміну «*Іудео-християни*».
5. Захоплення Риму вандалами: 418; 455; 476; 555.

Екзаменаційний білет №16.

1. Церковний розкол 1054 р.: причини, хід і наслідки.
2. Категорії залежних селян та їх повинності у франкській вотчині VIII–IX ст. Феодальна рента та її характер.
3. Дайте характеристику «*Історії франків*» Григорія Турського, як джерела до вивчення раннього середньовіччя.
4. Поясніть термін «*Медієвістика*» крізь призму потреб шкільної програми.
5. Правління короля Альфреда: 815–827; 871–899; 888–889; 892–905.

Екзаменаційний білет №17.

1. Процес виникнення та становлення англосаксонських королівств. Гептархія.
2. Джерела до історії давніх германців (на рубежі двох ер): шкільна вибірка.

3. Коротко охарактеризуйте систему адміністративно-політичного управління Франкською імперією.
4. Поясніть термін «Гайда».
5. Битва під Адріанополем. Перемога остготів над римськими військами: 355; 370; 378; 451.

Екзаменаційний білет №18.

1. Становлення династії Капетингів.
2. Зовнішня та внутрішня політика Юстиніана I: як відображено імператора у шкільних підручниках?
3. Проаналізуйте джерела до вивчення ранньосередньовічного скандинавського суспільства.
4. Поясніть термін «Реконкіста».
5. Утворення Східної Римської імперії: 320; 395; 450; 900.

Екзаменаційний білет №19.

1. Іконоборство у Східній Римській (Візантійській) імперії. Причини, хід, наслідки.
2. Історичні передумови, причини і характер утворення Німецької імперії. Учнівський кейс-порівняння імперій
3. Стисло проаналізуйте суспільний лад скандинавів VI–VIII ст.
4. Поясніть термін «Рейхстаг».
5. Правління Льва I Ісавра: 700–720; 716–731; 716–741; 867–886.

Екзаменаційний білет №20.

1. Італійські міста VIII–X ст. Аналіз веб-мандрівки музеями Апенінського півострова.
2. Утворення Французького королівства. Правління останніх Каролінгів.
3. Розкрийте сутність «Теорії симфонії» у Східній Римській (Візантійській) імперії.
4. Поясніть термін «Мозаїка».
5. Утворення Німецької імперії: 950; 962; 998; 1001.

Екзаменаційний білет №21.

1. Культурне піднесення арабської ал-Андалуз (VIII–X ст.). Аналіз веб-мандрівки музеями Піренейського півострова.
2. Боротьба західноєвропейських міст за незалежність. Комунальні рухи
3. Повстання «Ніка» у Східній Римській (Візантійській) імперії за Прокопієм Кесарійським.
4. Поясніть термін «Фема».
5. Верденський поділ спадщини Карла Великого: 814; 833; 841; 843.

Екзаменаційний білет №22.

1. Завершення процесу феодалізації на території королівства франків (різниця розуміння процесу за підручниками історії СРСР і сучасної України).
2. Специфічні риси раннього візантійського суспільства.
3. Стисло проаналізуйте становище Церкви в імперії Оттонів.
4. Поясніть термін «Шедевр».
5. Нормандське завоювання Англії: 793; 1016; 1066; 1096.

Екзаменаційний білет №23.

1. Особливості генезису феодалізму у Східній Римській (Візантійській) імперії.
2. Міське ремесло, його характер і організація. Цехи. Чому цех – важливий елемент розвитку міста: запитальник для учня.
3. Дайте характеристику «Епосі вікінгів».
4. Поясніть термін «*Бан*».
5. Правління Людовіка Німецького: 843–866; 843–876; 900–911; 903–905.

Екзаменаційний білет №24.

1. Політичний розвиток Італії у другій половині VIII–X ст. Аналіз веб-мандрівки музеями Апенінського півострова.
2. Виникнення середньовічних міст, як центрів розвитку ремесла і торгівлі: особливості процесу у різних країнах Європи.
3. Коротко проаналізуйте розвиток освіти у ранньосередньовічній Східній Римській імперії.
4. Поясніть термін «*Донжон*».
5. Початок Реконквісти на Піренейському півострові: 510; 625; 718, 788.

Екзаменаційний білет №25.

1. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст.
2. Причини, передумови, хід та наслідки арабського завоювання Піренейського півострова.
3. Стисло проаналізуйте міське самоврядування за Магдебурзьким правом. Приклад міського самоврядування з історії обраного населеного пункту.
4. Поясніть термін «*Рубрика*».
5. Падіння Вестготського королівства на Піренейях: 418; 476; 711; 814.

Екзаменаційний білет №26.

1. Повстання під проводом Фоми Слов'янина.
2. Розвиток культури Північної Європи у раннє Середньовіччя очима учня ЗОШ.
3. Дайте характеристику історичній науці Східної Римської (Візантійської) імперії VI–XII ст.
4. Поясніть термін «*Гільдія*».
5. Оттон III – імператор Священної імперії: 980–988; 983–1002; 1000–1002; 1002–1024.

Екзаменаційний білет №27.

1. Селянсько-плебейська єресь павликіан (оцініть різницю вивчення теми у шкільних підручниках з історії СРСР і сучасної України).
2. Політичний устрій королівства франків у кінці IX–XI ст.
3. Стисло проаналізуйте становище Церкви в імперії Оттонів.
4. Поясніть термін «*Одаль*».
5. Саксонська династія в Німеччині: 911–1024; 919–1024; 980–1050; 1024–1125.

Екзаменаційний білет №28.

1. Соціальні відносини у Німеччині у IX–XI ст.
2. Генезис середньовічної західноєвропейської культури (V–VII ст.). Аналіз веб-мандрівки кращими музеями світу.
3. Дайте коротку характеристику причинам і наслідкам «*Інкасталаменто*».
4. Поясніть термін «*Фогт*».

5. Правління Костянтина VII Багрянородного: 855–859; 895–907; 905–931; 913–959.

Екзаменаційний білет №29.

1. Причини та передумови виникнення цехів. Чому цех – важливий елемент розвитку міста: запитальник для учня?
2. «Оттонове відродження».
3. Стисло охарактеризуйте регіональні особливості формування феодалізму в Італії.
4. Поясніть термін «*Бонди*».
5. Династія Капетингів, роки правління: 980–1300; 987–1328; 1000–1321; 1066–1315.

Екзаменаційний білет №30.

1. Боротьба європейських міст за незалежність (на прикладі країн «Старшої Європи»).
2. Арабське завоювання Іспанії.
3. Коротко розкрийте причини та передумови комунальних рухів у містах Західної Європи. Приклад міського самоврядування з історії обраного населеного пункту.
4. Поясніть термін «*Емірат*».
5. Магдебурзьке право в Німеччині: 1120; 1180; 1188; 1190.

Екзаменаційний білет №31.

1. Міське право і види міського самоврядування. Приклад міського самоврядування з історії обраного населеного пункту.
2. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст.
3. Поясніть причини і передумови розкладання цехів у XIV–XV ст.
4. Поясніть термін «*Фреска*».
5. Перемога німецьких військ над уграми на р. Лех: 915; 925; 935; 955.

Екзаменаційний білет №32.

1. Соціальна боротьба у цехах, її причини, характер та наслідки. Чому цех – важливий елемент розвитку міста: запитальник для учня?
2. Виникнення іспано-християнських держав і початок Реконкісти.
3. Охарактеризуйте напрями розвитку культури країн Північної Європи доби раннього середньовіччя.
4. Поясніть термін «*Теорія симфонії*».
5. Василь I Македонець – імператор Східної Римської (Візантійської) імперії: 751–768; 768–800; 800–814; 867–886.

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль III)

1. Історичні передумови, причини і характер Хрестових походів (один день із життя рицаря очима учня ЗОШ).
2. Початок Хрестового руху. Похід бідноти.
3. Перший Хрестовий похід рицарів. Падіння Єрусалиму.
4. Держави хрестоносців на Близькому Сході. Духовно-рицарські Орден.
5. Другий і третій Хрестові походи. Діяльність Бернарда з Клерво. Як поєднуються їхні події із темами світової літератури: «Робін Гуд», «Айвенго» та ін.?
6. Східна Римська (Візантійська) імперія часів останніх Македонців і перших Комнінів (кінець XI – початок XII ст.). Правління Олексія I.
7. Особливості внутрішньої і зовнішньої політики Комнінів та Ангелів. Міждинастичні конфронтації. Причини кризи управління імперією на рубежі XII – початку XIII ст.
8. Четвертий Хрестовий похід і падіння Східної Римської (Візантійської) імперії.
9. Утворення Латинської імперії. Міжетнічні та міжрелігійні відносини на Балканах в XIII ст.
10. Епірський деспотат.
11. Нікейська імперія.
12. Трапезундська імперія.
13. Хрестові походи XIII ст. Діяльність Людовіка IX. Роль особи у шкільному наративі.
14. Занепад хрестового руху. Наслідки Хрестових походів очима учня ЗОШ.
15. Відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії. Імператори з династії Палеологів: учнівська компетентність: різниця королівства і імперії
16. Причини занепаду Візантії у кінці XIV – першій половині XV ст. внутрішня криза і несприятлива міжнародна ситуація.
17. Балканські завоювання Оттоманської Порти XIV–XV ст. Падіння Константинополя 1453 р.
18. Візантійські історико-філософські вчення XIV – першої половини XV ст. Ісихазм.
19. Вплив нормандського завоювання на соціально-політичний розвиток Англії.
20. Соціальна структура англійського суспільства кінця XI ст. за даними *«Книги Страшного Суду»*.
21. Реформи Генріха II. Зовнішня політика династії Плантагенетів у другій половині XII ст.
22. Зовнішня і внутрішня політика Іоанна Безземельного.
23. Велика хартія вільностей.
24. Особливості формування станової монархії в Англійському королівстві. Походження парламенту, його соціальна і політична роль.
25. Соціально-економічний розвиток Англії у XIV ст. *«Робітниче законодавство»*.
26. Рух за реформу Церкви в Англійському королівстві. Джон Уікліф. Лолларди.
27. Повстання Уота Тайлера. Із анонімної хроніки абатства св. Марії в Йорку.
28. Особливості соціально-політичного розвитку Англії у XV ст.
29. Війна Червоної і Білої Троянд.
30. Посилення королівської влади у королівстві Капетингів XII – початку XIII ст.
31. Реформи та зовнішня політика короля Людовіка IX. Роль особи у шкільному наративі.
32. Зародження та особливості формування станової монархії у Франції.
33. Причини і початок Столітньої війни. Жакерія: із *«Хроніки Жана де Венетт»*, *«Хроніки»* Фруассара та *«Хроніки перших 4-х Валуа»*.

34. Відновлення Столітньої війни. Діяльність Жанни д'Арк. Роль особи у шкільному наративі.
35. Завершення політичного об'єднання Франції. Людовік XI. Роль особи у шкільному наративі.
36. Клонійський рух і піднесення папства.
37. Боротьба за інвеституру. Вормський конкордат.
38. Війни Фрідріха I Барбаросси з італійськими містами. Ломбардська ліга. Виникнення системи поліцентризму в Італії.
39. Боротьба Католицької Церкви з єресями в XII–XIII ст. Поява чернечих Орденів та Священної інквізиції.

Тема 1: Проблеми формування та функціонування станових монархій в Західній Європі (кінець XII – початку XIV ст.).

План.

1. Велика хартія вольностей, як історичне джерело (шкільний вимір теми).
2. Формування парламентаризму в Англійському королівстві: що ми знаємо про це із шкільного курсу світової літератури?
3. Зміни в розвитку політичного управління Францією кінця XIII – початку XIV ст. Утворення Генеральних штатів.
4. Вплив Реконкісти на становлення станово-представницьких органів держав Піренейського півострова. Роль кортесів.

Тема есе: «Станово-представницькі органи країн так званої “Молодшої Європи” XIII–XV ст.».

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.
2. Фруассар Жан. Хроніки 1325–1340 / [перевод, стаття и примечание М. Аникиєва]. Санкт-Петербург, 2009.
3. Хроніки и документи времен Столетней войны / [сост. М. В. Аникиев; под ред. Ю. П. Малинина]. Санкт-Петербург, 2005.

Література:

4. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації. Львів, 2002.
5. Альтамира-и-Кревеа Р. Історія Іспанії / [под ред. З. Мосиной]. Москва, 1951.
6. Варьяш О.И., Черных А. П. Португалия: дороги истории. Москва, 1990.
7. Гутнова Е. Возникновение английского парламента (Из истории английского общества и государства XIII в.). Москва, 1960.
8. Денисова Н. А. К вопросу о политической роли горожан в Генеральных Штатах Франции начала XVI в. // Вестник Московского университета. 1969. № 3. С. 56–68.
9. Корсунский А. Р. История Испании IX–XIII вв. Москва, 1976.
10. Штокмар В. История Англии в средние века. Санкт-Петербург, 2000.

Тема 2: Єретичні рухи в Західній Європі кінця XII–XIV ст.

План.

1. Святе Письмо про лжепророків: робота з першоджерелом. Як вивчати делікатні теми історії Церкви в ЗОШ?
2. Вчення та діяльність Арнольда Брешианського.
3. Єресі катарів та вальденів. Альбігойські хрестові походи XIII ст.
4. Вчення Йоахима Флорського. Повстання Дольчіно.

Тема есе: «Обставини та характер формування ідеології західноєвропейських єретиків».

Джерела:

1. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета / [в русском переводе с приложениями]. Брюссель, 1973.
2. Учение об Антихристе в древности и средневековье / [сост. Б. Деревенский]. Санкт-Петербург, 2000. Серия : Античное христианство. Источники.

Література:

3. Волконский А. Католичество и священное предание Востока. Париж, 1933.
4. Головащенко С. Історія християнства. Курс лекцій. Київ, 1999.
5. Григулевич И. Инквизиция. Москва, 1976.
6. Католическая энциклопедия. Москва, 2002. Т. 1.
7. Ле Руа Лядюри Э. Монтайю, окситанская деревня (1294–1324) / Перевод с французского В. А. Бабинцева и Я. Ю. Старцева. Екатеринбург, 2001.
8. Лінч Дж. Середньовічна Церква: Коротка історія. Київ, 1994.
9. Осокин Н. История альбигойцев и их времени. Москва, 2003.
10. Релігійознавчий словник / [за ред. А. Колодного і Б. Лобовика]. Київ, 1996.
11. Таевский Д. А. Христианские ереси и секты I–XXI веков. Словарь. Москва, 2003.
12. Чибич С. Історія християнської церкви. Львів, 2001.
13. Шафф Ф. История христианской церкви : в 5 т. Санкт-Петербург, 2007. Т. 4–5.

Тема 3: Селянсько-плебейські рухи в Західній Європі XIV ст.**План.**

1. Джерела та історіографія проблеми. У чому різниця їх вивчення шкільної програми СРСР і України?
2. Зміни в соціально-економічному розвитку західноєвропейського села та міста в XIV ст. на прикладі Англії, Італії і Франції.
3. Жакерія. Причини та передумови повстання, характер, рушійні сили. Наслідки виступу.
4. Селянсько-плебейське повстання Уота Тайлера. Місце та роль лоллардів.
5. Вплив ранньокапіталістичних відносин на еволюцію економічної ролі міст Апеннінського півострова. Повстання чомпі у Флоренції.

Тема есе: «Столітня війна, як привід та причина повстань у Франції та Англії».

Джерела:

1. Фруассар Жан. Хроники 1325–1340 / [перевод, статья и примечание М. Аникиева]. Санкт-Петербург, 2009.
2. Хроники и документы времен Столетней войны / [сост. М. В. Аникиев; под ред. Ю. П. Малинина]. Санкт-Петербург, 2005.
3. Хрестоматия по истории средних веков : в 3 т. / [под ред. С. Д. Сказкина]. Москва, 1961. Т. 2.

Література:

4. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації. Львів, 2002.

5. Басовская Н. И. И живы памятью столетий. Очерки о вождях народных движений в средневековой Европе. Минск, 1987.
6. Басовская Н. И., Зверева Г. И. Союз Франции и Шотландии в системе англо-французских противоречий XII–XV вв. // Средние века. 1985. Вып. 48. С. 107–131.
7. Басовская Н. И. Столетняя война: леопард против лилии. Москва, 2003.
8. История Италии : в 3 т. / [под ред. С. Сказкина, Л. Котельниковой]. Москва, 1970. Т. 1.
9. Рутенбург В. И. Народные движения в городах Италии XIV – начала XV вв. Москва ; Ленинград, 1958.
10. Сапрыкин Ю. М. Социально-политические взгляды английского крестьянства в XIV–XVII вв. Москва, 1972.
11. Сказкин С. Д. Очерки по истории западноевропейского крестьянства в средние века. Москва, 1968.
12. Фавье Ж. Столетняя война. Санкт-Петербург, 2009.
13. Хилтон Р., Фаган Г. Восстание английского народа в 1381 г. Москва, 1962.

**Перелік основних понять і термінів
до курсу історії Середніх віків (Модуль III)**

Тема 1: Хрестові походи та Східна Римська (Візантійська) імперія XII–XV ст.

Тамплієри	Магістр Ордену
Сенат	Епарх
Василевс	«Животворящий хрест»
Мандаліон	Романія
«Єрусалимські ассізи»	Стратіот

Тема 2: Франція у XII–XV ст.

Протекціонізм	Парламент
Цензитарії	Легісти
Лінеаж	Катари
Бальї	Вальденси
Прево	Альбігойці
Генеральні штати	Меркантилізм
Станова монархія	«Чорна смерть»

Тема 3: Англія в XI–XV ст.

Шериф	«Щитові гроші»
Рельєф	Суд присяжних
Інтердикт	Палата лордів
«Палата шахової дошки»	Палата общин

**Тема 4: Німеччина, Італія і Римо-католицька Церква
в добу класичного Середньовіччя (XI–XIV ст.)**

Клюнійський рух	Гвельфи
Інвеститура	Цістерціанці

Гіббеліни
Гранди
Спірітуали
Аутодафе

Вікарій
Жебрущі чернечі Ордени
Конвентуали
Інквізиція

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль IV)

1. Соціально-політичний устрій угрів у IX–X ст. Виникнення Угорського королівства (із законів короля Стефана I). Династія Арпадів. Чому у ЗОШ важливо вивчати історію своїх найближчих сусідів?
2. Посилення феодалної знаті в Угорщині в XII–XIII ст. *«Золота булла»* Андрія II. Веб-подорож з учнями до середньовічного Галича.
3. Внутрішньо та зовнішньополітичний розвиток Угорщини в XIV ст. за династії Анжу.
4. Боротьба Угорського королівства з турками. Станова монархія. Розквіт країни часів Матяша Хуньяді.
5. Формування волоської і молдовської середньовічних народностей. Утворення князівств (господарств) Валахії та Молдови. Грамоти місцевих правителів (учнівська компетентність: різниця короля від князя).
6. Становище держав Піренейського півострова в XI–XIII ст. Вирішальні успіхи Реконкісти. Із *«Загальної хроніки»*.
7. Особливості соціально-політичної організації держав Піренейського півострова у XII–XIII ст. Станові монархії. Місце та роль кортесів.
8. Об'єднання Іспанії та завершення Реконкісти.
9. Особливості соціально-економічного розвитку німецьких земель у XIV–XV ст.
10. Німеччина за Сигізмунда Люксембурзького. Хрестові походи проти таборитів.
11. *«Золота булла»* Карла IV Люксембурга. Закріплення політичного роздроблення Священної Римської імперії.
12. Соціально-економічне і політичне становище Священної Римської імперії в кінці XIV–XV ст. Максиміліан I.
13. Держава Тевтонського Ордену в Пруссії. Виникнення та основні тенденції розвитку.
14. Зародження гуманізму у німецьких землях: особливості розвитку. *«Похвала Глупоті»* Еразма Роттердамського.
15. Занепад папства і впливу Католицької Церкви у XIV–XV ст. Так званий *«Авіньонський полон пап»* та *«Велика схизма»*.
16. Велике князівство Литовське в кінці XIII–XIV ст. Гедиміновичі. Кревська унія.
17. Кальмарська унія скандинавських країн.
18. Економічний розвиток Італії в XIII–XV ст. Зародження капіталістичних відносин.
19. Італійський гуманізм і його соціальне коріння. Діяльність Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарки, Джованні Бокаччо.
20. Університети і схоластика у XII–XV ст. Світські та церковні привілеї.
21. Середньовічна міська культура. Мандрівні театри. З королівських грамот XII–XIV ст.
22. Рицарська культура: виховання, призначення та соціальна роль середньовічного рицарства.
23. Середньовічне мистецтво та архітектура (XII–XIV ст.).
24. Мануфактурна стадія виробництва: характерні риси, особливості еволюції.
25. Розвиток продуктивних сил в промисловості і сільському господарстві Західної Європи наприкінці XIV–XV ст.
26. Мистецтво Раннього Відродження (XIV–XV ст.). Джотто. Мазаччо. Донателло.
27. Образотворче мистецтво і математика у кінці XV ст. Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Рафаель Санті.

28. Успіхи у розвитку науки і техніки в Західній Європі у XIV – другій половині XV ст.
29. Специфіка світосприйняття середньовічних людей. Картина світу. Час і простір.
30. Особистість Середньовіччя.
31. Повсякденне життя доби Середньовіччя.
32. Проблеми міжнародних відносин доби класичного і пізнього Середньовіччя.
33. Розуміння сутності феодалізму в історіографії на рівні вивчення історії Середніх віків у ЗОШ.
34. Розвиток медієвістики у першій половині XVI–XIX ст.
35. Стан медієвістики в другій половині XIX ст. Позитивізм.
36. Європейські розробки з історії Середніх віків у першій половині XX ст. Школа *«Анналів»*
37. Проблема генезису феодалізму у радянській історичній науці. Марксистсько-ленінська методологія.
38. Сучасна зарубіжна медієвістика.
39. Дослідження історії Середніх віків в Україні та їхня адаптація у шкільній програмі.

Тема 1: Проблеми міжнародних відносин доби пізнього Середньовіччя

План.

1. Джерела та історіографія проблеми (адаптивність курсу у шкільну програму з історії).
2. Міждинастичні шлюби – фактор вирішення міжнародних питань.
3. Середньовічна дипломатія: джерела формування та функціонування.
4. Ключові міжнародні проблеми пізнього Середньовіччя:
 - а) хрестові походи християн проти християн;
 - б) анти-турецькі заходи західноєвропейського християнства;
 - в) внутрішні проблеми Церкви – чинник загострення міжнародних відносин XIV–XV ст.

Тема есе: «Галицька земля в системі між-династичних відносин XIV ст.»

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.
2. Хрестоматия по истории международных отношений / [составитель Д. В. Кузнецов]. Благовещенск, 2013. Кн. 2 : Средние века.

Література:

3. Зінченко А. Історія дипломатії від давнини до початку нового часу. Навчальний посібник. Вінниця, 2002.
4. Ивонин Ю. Е. У истоков европейской дипломатии нового времени. Минск, 1984.
5. Іналджик Г. Османська імперія: Класична доба 1300–1600 рр. Київ, 1998.
6. Кримський А. Історія Туреччини. Київ ; Львів, 1996.
7. Медведев И. П. Очерки византийской дипломатии: Частноправовой акт. Ленинград, 1988.
8. Международные связи стран Центральной Восточной и Юго-Восточной Европы и славяно-германские отношения. Москва, 1968
9. Петросян Ю. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки. Москва, 2003.
10. Попов Н. Династические браки и брачная дипломатия в Западной Европе раннего нового времени // Новая и новейшая история. 1998. № 6. С. 48–65.
11. Попов Н. Династические браки и брачная дипломатия в Центральной и Восточной Европе XVI–XVIII в. // Новая и новейшая история. 2000. № 2. С. 117–134.
12. Сванидзе А. А. Эпоха уний в северной Европе XIV – начала XV вв. Москва, 1980.
13. Соколов Н. П. Венеция между гвельфами и гибеллинами (XIII–XIV вв.) // Вопросы истории. 1975. № 9. С. 142–152.
14. Шаскольский И. Л. Третий крестовый поход шведских рыцарей на восточные берега Балтики (1293 г.) // Средние века. 1989. Вып. 52. С. 130–145.
15. Шафф Ф. История христианской церкви : в 5 т. Санкт-Петербург, 2008. Т. 5.

Тема 2: Система середньовічної вищої освіти. Університети.

План.

1. Джерела. Університетські статuti. Що учні повинні знати про вищу школу в Європі?
2. Витоки формування системи університетів. Поняття вищої освіти доби Середньовіччя.
3. Перші *universitates* та їхня діяльність. Болонья, Сорбона, Оксфорд, Кембридж.
4. Методи та форми навчання. Контингент студентів.
5. Позиція Церкви і Держави щодо функціонування університетів.

Тема есе: «Студенти-русини в західноєвропейських університетах доби Середньовіччя»

Джерела:

1. Документи по истории университетов Европы XII–XV вв. / [вступ. стаття Г. И. Липатниковой], Воронеж, 1973.
2. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.

Література:

3. Гуковский М. А. Итальянское Возрождение. Ленинград, 1990.
4. Добиаш-Рождественская О. Культура западноевропейского Средневековья. Москва, 1987.
5. Дюбі Ж. Доба соборів. Мистецтво та суспільство 980–1420 років. Київ, 2003.
6. де Гофф Ж. Интеллектуалы в средние века. Санкт-Петербург, 2003.
7. Татаркевич В. Історія філософії : в 3 т. Львів, 2006. Т. 1 : антична і середньовічна філософія.

Тема 3: Еволюція матеріальної та духовної культури західноєвропейської цивілізації (XIV–XV ст.)

План.

1. Історіографія проблеми.
2. Трансформації у пізньосередньовічній матеріальній культурі. Готика. Початки Відродження.
3. Перегляд цінностей світогляду середньовічної людини. Зміни уявлень про будову світу, час, простір (учнівські експерименти).
4. Успіхи у розвитку науки і техніки XIV – другої половини XV ст. (короткий музейний учнівський досвід)

Тема есе: «Пам'ятки готичного архітектурного стилю в Україні (XIV–XVI ст.)».

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / [упорядник М. О. Рудь]. Київ, 2005.

Література:

2. Баткин Л. М. Итальянское Возрождение: Проблемы и люди. Москва, 1995.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. : в 3 т. Київ, 1995. Т. 1.
4. Гуковский М. А. Итальянское Возрождение. Ленинград, 1990.
5. Гуревич А. Я. Избранные труды. Культура средневековой Европы. Санкт-Петербург, 2007
6. Гуревич А. Я. Избранные труды. Средневековый мир. Санкт-Петербург, 2007.
7. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. Москва, 1990.
8. Дюбі Ж. Доба соборів. Мистецтво та суспільство 980–1420 років. Київ, 2003.
9. Канторович Э. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии / [под ред. С. Бойцова]. Москва, 2005.
10. де Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Екатеринбург, 2005.
11. Рутенбург В. И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения. Очерки. Ленинград, 1987.

Перелік основних понять і термінів до курсу історії Середніх віків (Модуль IV)

Тема 1: Країни так званої «Молодшої Європи» XI–XV ст.

Палатин	Йобогіони
Ятвяги	Голштинія
Бандерія	Бомбарда
Аркебуза	Вагенбург
Сервієнти	Семиграддя
Жемайти	Аукшайти

Тема 2: Країни Піренейського півострова в XI–XV ст.

Мосараби	«Дурні звичайі»
Консехо	«Свята германдада»
Кортеси	Мориски
Ідальго	Маррани
Фуерос	Рікос-омбрес

Тема 3: Священна Римська імперія, Італія, Католицька Церква XIV–XV ст.

Індульгенція	Гуманізм
Конгрегація	Мануфактура
Римська курія	Папо-цезаризм
Цезарепапізм	Мануфактура
Теократія	Ренесанс

Тема 4: Культура Середньовіччя XI–XV ст.

Магістр	Готика
Романський стиль	Тривіум

Квадрівіум
Куртуазність
Апсида

Схоластика
«Молот відьом»
Мінускульне письмо

Короткий курс середньовічної історії країн Азії та Африки (самостійне вивчення, індивідуальна робота)

Програмові вимоги

1. Загальне поняття історії країн Азії і Африки доби Середньовіччя.
2. Феномен «східного феодалізму».
3. Персія за династії Сасанідів.
4. Араби та їх походження. Аравія. Пророк Мохаммед.
5. Завоювання арабів. Становлення Халіфату.
6. Арабський світ за династій Омейядів та Аббасидів.
7. Коран – священна книга мусульман.
8. Китай часів династій Хань, Сун і Тан.
9. Держава киданів, династії Сі Ся, північна та південна Цзинь.
10. Китай час династій Юань та Мін.
11. Середньовічна Індія за династії Гуптів.
12. Варново-кастова система Індії. Земельні відносини.
13. Індійські ремесло і торгівля у VI–X ст. Міста і культура.
14. Делійський султанат. Держава Великих Моголів.
15. Японія. Природно-географічні та кліматичні умови. Айни.
16. Японія III–VII ст. Реформи Тайка. Японське суспільство досамурайської доби.
17. Японія XII–XVI ст.
18. Японські Бойові мистецтва і філософія. Культура.
19. Народи середньовічного Кавказу.
20. Арабські завоювання у Закавказзі. Повстання Бабека.
21. Візантійська експансія на Кавказ. Вірменія та Азербайджан.
22. Об'єднання і піднесення Грузії. Цариця Тамар.
23. Номади Великого Степу III–XII ст.
24. Постання об'єднаної Монголії. Темучин.
25. Завоювання монголів XII–XIII ст. Яса. Розпад держави.
26. Оттоманська Порта та її становлення.
27. Осман і його родина. Анатолія XIII – початку XIV ст.
28. Взяття турками Адріанополя. Хрестові походи кінця XIV–XV ст. Взяття Константинополя.
29. Юдеї VII–XVI ст.
30. Країни Індокитаю доби Середньовіччя.
31. Аксум, Нубія, Ефіопія. Східноафриканські міста-держави.
32. Країни Тропічної Африки.
33. Народи та культури півдня Африки.

Перелік основних понять і термінів

Сунніти	Шіїти	Ісмаїліти
Кшатрії	Мулла	Медресе
Дайв'єт	Нагаша-нагашт	Негус
Самурай	Сьогун	Аматерасу
Сарацини	Ассасини	Варна
Каста	Брахмани	Султан
Шахиншах	Курултай	Нойон
Багатур	Ван	Джонка
Даосизм	Ламаїзм	Бусурмани
Яса	Кумани	Кидані
Мечеть	Мінарет	Кааба
Хіджра	Синтоїзм	Буддизм
Шаманізм	Тенгрі	Юдаїзм
Тумен	Джигіт	Католікос
Богдихан	Асігару	Сура
Аят	Катана	Вайш'ї
Шудри	Джайнізм	Вішнуїзм
Шамбала	Дешт-і-Кипчак	Нукер
Дзен-буддизм	Бусідо	Кімоно
Велика Китайська стіна	Айни	Номади
Маніхейство	Сьоен	Прянощі
Тимаріоти	Яничари	Гарем
Сіпаги	Галера	Диван
Шаріат	Праведні халіфи	Магді

Література:

1. Аблаев Л. Средневековая Индия. Санкт-Петербург, 2003.
2. Васильев Л. С. История Востока : в 2 т. Москва, 1994. Т. 1.
3. Войтович Л. В. Нащадки Чингіз-хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. Київ, 2005.
4. Доктор Рахман. Краткая история Ислама. Хронология событий 570–1000 гг. от Рождества Христова. Москва, 2003.
5. Древнеиндийская цивилизация: История, религия, философия, эпос, литература, наука, встреча культур. Москва, 2007.
6. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300–1600. Київ, 1998.
7. История Китая / В. В. Адамчик, М. В. Адамчик, А. Н. Бадак. Москва, 2005.
8. Крюгер Р. Полная история Поднебесной. Москва, 2006.
9. Мюллер А. История ислама. Москва, 2004. Т. 1–2.
10. Очерки истории Грузии : в 8 т.. Т. II. Грузия в IV–X веках ред.: М. Лордкипанидзе, Д. Мухелишвили Тбилиси ; Мецниереба, 1988.
11. Рубель В. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ, 1997.
12. Сурдель Ж., Сурдель Д. Цивилизация классического ислама. Екатеринбург, 2005.

Екзаменаційні білети з історії Середніх віків (Модуль III–IV)

Екзаменаційний білет №1.

1. Посилення королівської влади династії Капетингів у XII – на початку XIII ст.
2. Загальне поняття історії країн Азії і Африки доби Середньовіччя. Феномен «східного феодалізму».
3. Вплив нормандського завоювання на соціально-політичний розвиток Англії.
4. «*Dictatus Papae*». Що про документ говорить шкільний підручник?
5. Поясніть термін «*Інвеститура*».
6. Утворення Латинської імперії: 1139; 1204; 1269; 1279.

Екзаменаційний білет №2.

1. Початок станової монархії у державі Капетингів, її особливості.
2. Персія за династії Сасанідів
3. Епірський деспотат (учнівська компетентність: різниця між деспотом і імператором).
4. Війна Троянд у Англії: причини, передумови, наслідки.
5. Поясніть термін «*Гранди*».
6. Виникнення англійського парламенту: 1215; 1265; 1348; 1379.

Екзаменаційний білет №3.

1. Причини і початок Столітньої війни. Жакерія за «*Хронікою*» Фруассара та «*Перших 4-х Валуа*».
2. Араби та їх походження. Аравія. Пророк Мохаммед (учнівська компетентність: різниця вчення Біблії і Корану).
3. Занепад хрестового руху. Наслідки Хрестових походів.
4. Реформи Генріха II: роль особи в історії очима учня.
5. Поясніть термін «*Лінеаж*».
6. Відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії: 1204; 1255; 1261; 1389.

Екзаменаційний білет №4.

1. Відновлення Столітньої війни. Жанна д'Арк: роль особи в історії очима учня.
2. Занепад папства і впливу Католицької Церкви у XIV–XV ст. Так званий «*Авіньонський полон пап*» і «*Велика схизма*».
3. Завоювання арабів. Становлення Халіфату.
4. Соціальна структура англійського суспільства кінця XI ст. за даними «*Книги Страшного суду*».
5. Поясніть термін «*Меркантилізм*».
6. Правління Олексія I Комніна: 1081–1118; 1111–1141; 1191–1196; 1193–1200.

Екзаменаційний білет №5

1. Завершення політичного об'єднання Франції. Людовік XI (роль особи в історії очима учня).
2. Історичні передумови, причини і характер Хрестових походів.
3. Арабський світ за династій Омейядів та Аббасидів.
4. Зовнішня і внутрішня політика Іоанна Безземельного.

5. Поясніть термін «*Стратіот*».
6. Падіння Східної Римської (Візантійської) імперії: 1352; 1453; 1483; 1492.

Екзаменаційний білет №6.

1. Початок Хрестового руху. Похід бідноти Перший Хрестовий похід рицарів. Падіння Єрусалиму (один день із життя середньовічного рицаря очима учня ЗОШ).
2. Коран – священна книга мусульман. Що про іслам каже шкільний підручник?
3. Боротьба за інвеституру. Вормський конкордат.
4. «*Велика хартія вольностей*».
5. Поясніть термін «*Магістр Ордену*».
6. Жакерія у Франції: 1222; 1358; 1399; 1453.

Екзаменаційний білет №7.

1. Особливості формування станової монархії в Англії. Походження парламенту, його соціальна і політична роль.
2. Китай часів династій Хань, Сун і Тан. Шкільний екскурс у китайські винаходи.
3. Візантійські історико-філософські вчення XIV – першої половини XV ст. Ісихазм.
4. Хрестові походи XIII ст. Діяльність Людовіка IX (роль особи в історії очима учня).
5. Поясніть термін «*Гвельфи і гіббеліни*».
6. Завершення Столітньої війни: 1381; 1405; 1449; 1453.

Екзаменаційний білет №8.

1. Ключіський рух та піднесення папства. Чому важливо у ЗОШ вивчати історію Церкви?
2. Держава киданів, династії Сі Ся, північна та південна Цзинь. Далекий світ очима учня ЗОШ.
3. Другий і третій Хрестові походи. Діяльність Бернарда з Клерво.
4. Балканські завоювання Оттоманської Порти XIV–XV ст. Падіння Константинополя 1453 р.
5. Поясніть термін «*Протекціонізм*».
6. Виникнення Генеральних штатів у Франції: 1204; 1302; 1405; 1502.

Екзаменаційний білет №9.

1. Боротьба за інвеституру між римськими папами та німецькими імператорами (остання третина XI – перша чверть XII ст.)
2. Китай час династій Юань та Мін. Кіногерої історичного наративу на уроках в школі (каан Хубілай та Марко Поло).
3. Східна Римська (Візантійська) імперія за останніх Македонців і перших Комнінів (кінець XI – початок XII ст.). Правління Олексія I. Учнівська компетентність: різниця між імператором і королем.
4. «*Робітниче законодавство*» в Англії.
5. Поясніть термін «*Бальї*».
6. Династія Ангелів у Східній Римській (Візантійській) імперії: 1081–1185; 1185–1204; 1235–1338; 1337–1453.

Екзаменаційний білет №10.

1. Війни Фрідріха Барбаросси з італійськими містами. Ломбардська ліга. Виникнення системи поліцентризму в Італії.
2. Середньовічна Індія за династії Гуптів.
3. Особливості внутрішньої і зовнішньої політики Комнінів та Ангелів. Міждинастичні конфронтації. Причини кризи управління Візантійською імперією на рубежі XII – початку XIII ст.
4. Реформи та зовнішня політика Людовіка IX (роль особи в історії очима учня).
5. Поясніть термін «Мандаліон».
6. Династія Плантагенетів у Англії: 1066–1135; 1154–1399; 1275–1384; 1369–1478.

Екзаменаційний білет №11.

1. Боротьба Католицької Церкви з ересями, її форми. Чернечі Ордени (XII–XIII ст.). Як вивчати делікатні теми історії Церкви в ЗОШ?
2. Відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії. Династія Палеологів.
3. Варново-кастова система Індії. Земельні відносини. Індійські фільми до теми.
4. Коротко охарактеризуйте повстання Уота Тайлера.
5. Поясніть термін «Цистерціанці».
6. «Велика схизма» (розкол в Католицькій Церкві): 1378–1417; 1391–1404; 1400–1415; 1431–1444.

Екзаменаційний білет №12.

1. Причини занепаду Візантії у кінці XIV – першій половині XV ст. Внутрішня криза і несприятлива міжнародна ситуація (в чому різниця їх вивчення шкільної програми СРСР і України?).
2. Особливості соціально-політичного розвитку Англії у XV ст.
3. Індійське ремесло і торгівля у VI–X ст. Міста і культура.
4. Нікейська імперія.
5. Поясніть термін «Інтердикт».
6. Династія Комнінів у Трапезундській імперії: 1178–1357; 1154–1399; 1204–1461; 1285–1455.

Екзаменаційний білет №13.

1. Утворення Латинської імперії. Міжетнічні та міжрелігійні відносини на Балканах в XIII ст.
2. Посилення влади французьких королів у XII – першій чверті XIII ст. Альбігойські війни. Як вивчати делікатні теми історії Церкви в ЗОШ?
3. Делійський султанат. Держава Великих Моголів.
4. Трапезундська імперія.
5. Поясніть термін «Чорна смерть».
6. Людовік IX Святий (роки правління): 1181–1216; 1226–1270; 1227–1291; 1301–1371.

Екзаменаційний білет №14.

1. Сучасна українська медієвістика та її адаптація у шкільний підручник.
2. Японія. Природно-географічні та кліматичні умови. Айни. Далекий світ очима учня ЗОШ.
3. Держава Тевтонського Ордену в Пруссії.

4. Дайте коротку характеристику «Золотій буллі» Карла IV Люксембурга.
5. Поясніть термін «Ренесанс».
6. Битва під Варною: 1380; 1386; 1444; 1453

Екзаменаційний білет 15.

1. Об'єднання Іспанії та завершення Реконкісти.
2. Середньовічне мистецтво та архітектура (XII–XIV ст.). Веб-мандрівка музеями Італії.
3. Японія III–VII ст. Реформи Тайка. Японське суспільство досамурайської доби.
4. Дайте коротку характеристику «Золотій буллі» Андрія II.
5. Поясніть термін «Індульгенція».
6. Правління німецького імператора Максиміліана I: 1388–1398; 1414–1418; 1455–1490; 1508–1519

Екзаменаційний білет №16.

1. Розвиток медієвістики у першій половині XIX ст.
2. Становлення і розвиток Молдовського господарства (учнівська компетентність: різниця між королем і князем).
3. Японія XII–XVI ст. Японські Бойові мистецтва і філософія. Культура.
4. Дайте коротку характеристику особистості Середньовіччя.
5. Поясніть термін «Палатин».
6. Роки життя Леонардо да Вінчі: 1400–1472; 1411–1466; 1452–1519; 1480–1541.

Екзаменаційний білет №17.

1. Дослідження історії Середніх віків у XVI–XVIII ст.
2. Народи середньовічного Кавказу.
3. Занепад папства і впливу Католицької Церкви у XIV–XV ст. Так звані «Авіньонський полон пап» та «Велика схизма».
4. Поясніть основні принципи роботи середньовічних університетів. Що про європейські вищі школи має знати учень ЗОШ?
5. Поясніть термін «Кортеси».
6. Роки правління короля Іспанії Фердинанда V: 1390–1402; 1403–1409; 1450–1500; 1479–1516.

Екзаменаційний білет №18.

1. Стан дослідження Середньовіччя в Західній Європі у першій половині XX ст.
2. Арабські завоювання у Закавказзі. Повстання Бабека.
3. Велике князівство Литовське в кінці XIII–XIV ст. Чому важливо вивчати історію своїх сусідів?
4. Розкрийте основні ідеї представників італійського гуманізму.
5. Поясніть термін «Бомбарда».
6. Роки правління німецького імператора Сигізмунда Люксембурзького: 1387–1410; 1387–1437; 1410–1437; 1420–1437.

Екзаменаційний білет №19.

1. Стан медієвістики в другій половині XIX ст. Позитивізм.
2. Візантійська експансія на Кавказ. Вірменія та Азербайджан.
3. Особливості соціально-економічного розвитку німецьких земель у XIV–XV ст.
4. Розкрийте напрями розвитку середньовічних мистецтва і архітектури (XII–XIV ст.). Веб-мандрівка музеями Франції і Німеччини.
5. Поясніть термін «*Ідальго*».
6. Битва під Танненбергом: 1401; 1410; 1411; 1414.

Екзаменаційний білет №20.

1. Сучасна зарубіжна медієвістика та її адаптація до шкільного підручника.
2. Повсякденне життя доби Середньовіччя.
3. Об'єднання і піднесення Грузії. Цариця Тамар.
4. Розкрийте основні ідеї представників німецького гуманізму.
5. Поясніть термін «*Жемайти*».
6. Кревська унія: 1382; 1386; 1397; 1401.

Екзаменаційний білет №21.

1. Внутрішньо та зовнішньополітичний розвиток Угорщини в XIV ст. за династії Анжу. Чому важливо вивчати історію своїх сусідів?
2. Номади Великого Степу III–XII ст.
3. Мистецтво Раннього Відродження (XIV–XV ст.). Джотто. Мазаччо. Донателло.
4. Дайте коротку характеристику мануфактурній стадії виробництва.
5. Поясніть термін «*Аукиайти*».
6. Падіння Гренадського емірату: 1479; 1492; 1498; 1501

Екзаменаційний білет №22.

1. Рицарська культура: виховання, призначення та соціальна роль середньовічного рицарства (один день із життя рицаря очима учня ЗОШ).
2. Постановня об'єднаної Монголії. Темучин. Шкільний практикум феномену монгольської держави.
3. Хрестові походи німецького рицарства проти таборитів.
4. Розкрийте основні напрями розвитку міжнародних відносин доби пізнього Середньовіччя.
5. Поясніть термін «*Римська курія*».
6. Встановлення тиранії Медічі у Флоренції: 1430; 1434; 1444; 1448

Екзаменаційний білет №23.

1. Становище держав Піренейського півострова в XI–XIII ст. Вирішальні успіхи Реконкісти.
2. Анти-турецька боротьба угорських правителів у XV–XVI ст. Чому важливо вивчати історію своїх сусідів?
3. Завоювання монголів XII–XIII ст. Яса. Розпад держави.
4. Дайте коротку характеристику «*Похвалі Глупоти*» Еразма Роттердамського.
5. Поясніть термін «*Конгрегація*».

6. Базельський Вселенський Церковний Собор: 1431–1439; 1431–1444; 1431–1449; 1437–1450.

Екзаменаційний білет №24.

1. Середньовічна дипломатія: джерела формування та функціонування (що повинен знати учень ЗОШ?).
2. Оттоманська Порта та її становлення. Анатолія XIII – початку XIV ст. Туреччина і Україна очима учня ЗОШ.
3. Кальмарська унія скандинавських країн.
4. Дайте коротку характеристику законам святого Стефана I.
5. Поясніть термін «*Ятвяги*».
6. Карл IV Люксембурзький – імператор Священної Римської імперії: 1347–1378; 1356–1378; 1378–1382; 1382–1399.

Екзаменаційний білет №25.

1. Становлення станової монархії в Угорщині часів Матяша Хуньяді.
2. Економічний розвиток Італії в XIII–XV ст. Зародження капіталістичних відносин.
3. Взяття турками Адріанополя. Хрестові походи кінця XIV–XV ст. Взяття Константинополя.
4. Дайте коротку характеристику діяльності мандрівних театрів доби Середньовіччя та синхронізуйте зі шкільною програмою світової літератури.
5. Поясніть термін «*Вагенбург*».
6. Роки життя волоського господаря Влада III Цепеша: 1430–1446; 1431–1446; 1431–1476; 1442–1462.

Екзаменаційний білет №26.

1. Становлення Молдовського і Волоського господарств. Взаємини з Угорщиною та Туреччиною.
2. Аксум, Нубія, Ефіопія. Східноафриканські міста-держави
3. Культура Італії наприкінці XV – на початку XVI ст. Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Рафаель Санті. Веб-андрівка музеями світу.
4. Дайте характеристику діяльності середньовічних банків та кредиторських спілок.
5. Поясніть термін «*Квадрівіум*».
6. Ферраро-Флорентійський Вселенський Церковний Собор: 1417–1438; 1438–1445; 1445–1449; 1447–1451.

Волощук Мирослав Михайлович

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ**

**Для студентів історичних факультетів
спеціальності 014 середня освіта (історія)**

